MA'NAVIY TARBIYADA SI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI VA CHEGARALARI

Soadatova Lola Musurmonovna
Mustaqil tadqiqotchi
E-mail: l.soadatova@mail.uz

Annotatsiya. *Ushbu maqolada globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida yosh avlodning ma'naviy tarbiyasida sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik-falsafiy imkoniyatlari hamda axloqiy chegaralari tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi milliy til, madaniy meros va ma'naviy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirishda raqamli algoritmlarning ko'makchi vosita sifatidagi salohiyatini ochib berish, shu bilan birga, jonli insoniy muloqot va axloqiy tarbiyaning algoritmlashuviga yo'l qo'ymaslik mezonlarini asoslashdan iborat. Maqolada qiyosiy-falsafiy, aksiologik, tizimli va 3D modellashtirish usullaridan foydalanilgan. Natijada ma'naviy tarbiyada SI texnologiyalarini qo'llashning axloqiy-normativ chegaralari va milliy o'zlikni asrashga qaratilgan muvozanatli modeli ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *ma'naviy tarbiya, sun'iy intellekt texnologiyalari, axloqiy chegaralar, milliy qadriyatlar, madaniy meros, ona tili, avlodlararo vorisiylik, o'zlikni anglash.*

Аннотация. *В данной статье анализируются педагогико-философские возможности и этические границы использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в духовном воспитании молодого поколения в условиях глобализации и цифровой трансформации. Целью исследования является раскрытие потенциала цифровых алгоритмов как вспомогательного инструмента при приобщении молодежи к национальному языку, культурному наследию и духовным ценностям, а также обоснование критериев недопущения алгоритмизации живого человеческого общения и нравственного воспитания. В статье использованы сравнительно-философский, аксиологический, системный методы и 3D-моделирование. В результате разработана сбалансированная модель и определены этико-нормативные границы применения технологий ИИ в духовном воспитании для сохранения национальной идентичности.*

Ключевые слова: *духовное воспитание, технологии искусственного интеллекта, этические границы, национальные ценности, культурное наследие, родной язык, межпоколенческая преемственность, самоидентификация.*

Abstract. *This article analyzes the pedagogical-philosophical opportunities and ethical boundaries of utilizing artificial intelligence (AI) technologies in the spiritual upbringing of the younger generation amidst globalization and digital transformation. The purpose of the research is to reveal the potential of digital algorithms as an auxiliary tool in instilling national language, cultural heritage, and spiritual values in youth, while substantiating criteria to prevent the algorithmization of live human communication and moral education. Comparative-philosophical, axiological, systemic methods, and 3D modeling were employed in the study. Consequently, ethical-normative boundaries and a balanced model for applying AI technologies in spiritual upbringing aimed at preserving national self-identity have been formulated.*

Keywords: *spiritual upbringing, artificial intelligence technologies, ethical boundaries, national values, cultural heritage, native language, intergenerational continuity, self-identity.*

Kirish. Globallashuv va raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan XXI asrda sun’iy intellekt (SI) tizimlari ta’lim-tarbiya, madaniyat va ijtimoiy muloqot jarayonlarining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Bugungi kunda yosh avlodning dunyoqarashi, axborot iste’moli va qadriyatlar tizimi ko‘p jihatdan raqamli platformalar va intellektual algoritmlar ta’sirida shakllanmoqda. Ayniqsa, madaniy meros va milliy qadriyatlarni asrash, avlodlararo ma’naviy tafovutni bartaraf etish hamda o‘zlikni anglashni mustahkamlash nuqtai nazaridan qaralganda, ma’naviy tarbiyada SI texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari va ularning qat’iy axloqiy chegaralarini belgilash dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

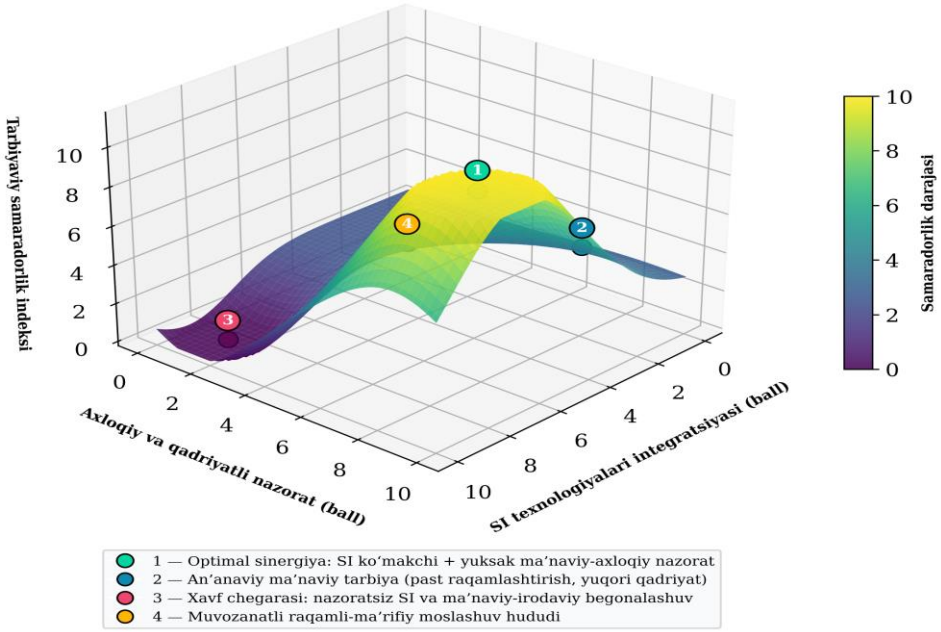
Ma’naviy tarbiya o‘z mohiyatiga ko‘ra shunchaki bilim yoki ma’lumot uzatish jarayoni emas, balki inson qalbida vijdon, mehr-oqibat, halollik, vatanparvarlik, ota-onaga va ajdodlar merosiga hurmat kabi yuksak axloqiy fazilatlarni qaror toptirishdir. Sun’iy intellekt esa matematik modellar va katta ma’lumotlar bazasi asosida ishlovchi texnik vosita bo‘lib, u o‘z-o‘zidan ma’naviy tajriba yoki axloqiy vijdonga ega emas. Shu bois, SI texnologiyalarining tarbiyaviy jarayondagi samarali imkoniyatlarini aniqlash bilan birga, insoniy-ma’naviy tarbiyaning sun’iylashuviga yo‘l qo‘ymaydigan chegaralarni ilmiy asoslash zarur.

Asosiy qism. Ma’naviy tarbiyada sun’iy intellekt texnologiyalarining o‘rnini belgilashda eng avvalo ularning ijobiy pedagogik-ma’rifiy imkoniyatlarini chuqur anglash lozim. Birinchidan, SI texnologiyalari milliy madaniy meros, mumtoz adabiyot, tarixiy obidalar va xalq og‘zaki ijodi namunalarini raqamlashtirish, interaktiv multimediali shakllarga o‘tkazish hamda yoshlar uchun jozibador formatlarda taqdim etish imkonini beradi [1, b. 84]. Masalan, buyuk allomalarimiz – Abu Nasr

Forobiy, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy va Bahouddin Naqshband merosini intellektual qidiruv tizimlari, virtual muzeylar va moslashuvchan ta’lim dasturlari orqali o‘rganish avlodlararo madaniy uzilishni kamaytirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, sun’iy intellekt ona tilining raqamli makondagi nufuzini oshirishda muhim vositadir. O‘zbek tilidagi nutqni tanish, avtomatik tarjima, imlo va uslubiy tahlil dasturlarining takomillashuvi yoshlarning ona tilida sifatli ilmiy va ma’rifiy kontentdan foydalanish imkoniyatini kengaytiradi. Biroq ushbu jarayonda texnologik integratsiya bilan ma’naviy-axloqiy nazorat o‘rtasidagi muvozanat buzilsa, jiddiy xavflar yuzaga keladi. Ushbu uch o‘lchamli bog‘liqlik 1-rasmdagi 3D fazoviy modelda yaqqol aks ettirilgan:

1-rasm. Ma’naviy tarbiyada SI texnologiyalarini qo‘llash imkoniyatlari va chegaralarining 3D modeli



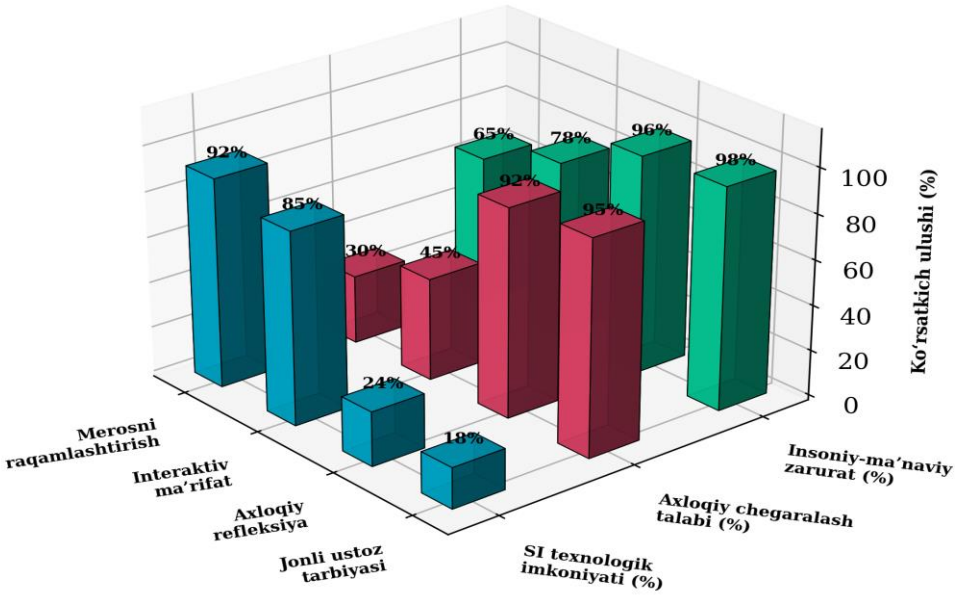
Yuqoridagi 1-rasmda tasvirlangan 3D modeldan ko‘rinib turibdiki, ma’naviy tarbiyaning eng yuqori samaradorligi (1-zona – optimal sinergiya) SI texnologiyalarining yuqori pedagogik integratsiyasi kuchli milliy-axloqiy nazorat va ustoz rahbarligi bilan uyg‘unlashganda erishiladi. Aksincha, SI texnologiyalaridan nazoratsiz va ma’naviy filtrsiz foydalanish (3-zona — xavf chegarasi) yoshlarda «klip tafakkuri», tayyor algoritmik javoblarga qaramlik, mustaqil axloqiy mulohaza yuritishning zaiflashuvi hamda milliy qadriyatlardan begonalashuvga olib keladi.

Falsafa va etika nuqtai nazaridan qaralganda, sun’iy intellektning ma’naviy tarbiyadagi qat’iy chegaralari insonning axloqiy subyektivligi bilan belgilanadi. Nemis faylasufi I. Kant ta’kidlaganidek, haqiqiy axloqiy tarbiya insonda tashqi majburiyat yoki mexanik ko‘nikma emas, balki ichki vijdon va avtonom axloqiy burchni uyg‘otishdan iborat [2, b. 128]. Zamonaviy mutafakkir X. Jonas esa texnologik qudrat ortib borayotgan davrda insonning shaxsiy axloqiy mas’uliyatini

hech bir mashina yoki algoritmga topshirib bo‘lmasligini uqtirgan [3, b. 64]. Binobarin, sun’iy intellekt yoshlarga axloqiy me’yorlar haqida ma’lumot berishi mumkin, ammo ularda hamdardlik, mehr-oqibat, uyat, or-nomus va vatanga muhabbat tuyg‘ularini faqat jonli insoniy muhit – oila, ustoz va jamiyat tarbiyalay oladi.

Natijalar va muhokama. O‘tkazilgan ilmiy-falsafiy va pedagogik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ma’naviy tarbiyaning turli yo‘nalishlarida SI texnologiyalarining texnik imkoniyati va insoniy-axloqiy zarurat nisbati bir xil emas [4, b. 152]. Ushbu nisbatning miqdoriy-tahliliy manzarasi 2-rasmdagi 3D grafik modelda o‘z ifodasini topgan:

2-rasm. Ma’naviy tarbiya yo‘nalishlarida SI imkoniyatlari va axloqiy chegaralar nisbati



2-rasmdagi 3D grafik tahlildan ko‘rinib turibdiki, madaniy merosni raqamlashtirish (92%) va interaktiv ma’rifiy resurslar yaratishda (85%) SI texnologiyalarining imkoniyati juda yuqori bo‘lsa-da, axloqiy refleksiya (24%) va jonli ustoz tarbiyasi (18%) kabi chuqur ma’naviy-ruhiy jarayonlarda texnologiyaning o‘rni keskin cheklangan. Aynan shu nuqtalarda axloqiy chegaralash talabi (92%–95%) eng yuqori darajaga ko‘tariladi [5, b. 190].

Muhokama natijalariga ko‘ra, ma’naviy tarbiyada SI texnologiyalaridan foydalanishning quyidagi uchta asosiy chegarasini belgilash maqsadga muvofiqdir: birinchidan, aksiologik chegara – algoritmlar milliy til, urf-odatlar va ma’naviy qadriyatlarni buzib talqin qilmasligi, g‘arbcha ommaviy madaniyat andozalarini yoshlar ongiga singdirmasligi shart; ikkinchidan, kommunikativ chegara – raqamli yordamchilar va chat-botlar ota-ona, ustoz va tengdoshlar bilan jonli muloqot o‘rnini egallamasligi lozim; uchinchidan, axloqiy-pedagogik chegara – tarbiyaviy baholash va axloqiy qaror qabul qilishda yakuniy subyekt har doim pedagog va shaxsning o‘zi bo‘lib qolishi zarur [6, b. 215].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt texnologiyalari ma’naviy tarbiya jarayonini zamonaviylashtirish, milliy til va madaniy merosni yosh avlodga tezkor va ta’sirchan yetkazish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Biroq SI texnologiyalari tarbiyaning maqsadi emas, balki faqat ko‘makchi vositasi bo‘lib qolishi shart. Globallashuv sharoitida axloqiy chegaralarga qat’iy amal qilish, jonli ustoz-shogird an’anasini saqlash hamda milliy-ma’naviy qadriyatlarga tayangan holda raqamli vositalardan oqilona foydalanish yoshlarning ma’naviy kamoloti va mustahkam milliy o‘zlikni anglashini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Форобий Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри / Абу Наср Форобий ; тузувчи М. Маҳмудов. — Тошкент : Янги аср авлоди, 2016. — 320 б.
2. Кант И. О педагогике / И. Кант // Трактаты и письма. — М. : Наука, 1980. — С. 445–504.
3. Йонас Г. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации / Г. Йонас ; пер. с нем. И. И. Маханькова. — М. : Айрис-пресс, 2004. — 480 с.
4. Флориди Л. Этика искусственного интеллекта: принципы, вызовы и возможности / Л. Флориди. — Санкт-Петербург : Издательство Европейского университета, 2023. — 256 с.
5. Бостром Н. Искусственный интеллект. Этапы. Угрозы. Стратегии / Н. Бостром ; пер. с англ. С. Филина. — М. : Манн, Иванов и Фербер, 2016. — 496 с.
6. Мирзиёев Ш. М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси / Ш. М. Мирзиёев. — Тошкент : Ўзбекистон, 2022. — 416 б.